

Bekő István Márton*

Székelyudvarhely

A Márk 6,34–44 receptiókritikai értelmezése

Napjaink szövegértelmezési eljárásai között a történetkritika jelenti a klasszikus és követendő utat. A mögöttünk hagyott évtizedekben megjelent új impulzusok és szövegértelmezési szempontok nemhogy gyengítették volna a jól bevált irányt, hanem erősítették annak eredményeit. A lélektantól, szociológiától és irodalomtudománytól nyert felismerések egyre hatékonyabban beilleszkedtek az eddigi irányzatokba, sőt a régiek is új felismeréseket kaptak. A *Református Szemle* már jelentetett meg tanulmányokat az új hermeneutikai szempontokról, valamint azoknak a szövegértelmezésben alkalmazott felismeréseiről. Többek között esett már szó a hatástörténetről, de a receptiókritikáról is.¹ Ez utóbbi foglalkozik az olvasó értelmezésbeli tevékenységével és az olvasási folyamattal, amelynek során előáll a szöveg jelentése. Világi képviselői között találjuk Wolfgang Iser, Umberto Eco és Hans Robert Jauss nevét. Használt fogalomtárához tartozik a *szövegbéza*, a *bennfoglalt olvasó*, a *történeti olvasó*, a *nyitott mű*, a *befogadás*, az *olvasói enciklopédia*. Az értelmezés rendjén az olvasó is szükséges elemként kerül a szerző és szöveg mellé.

Az itt közölt szövegvizsgálat a receptiókritika felismeréseit alkalmazva tárja elénk Mk 6,34–44 szövegvizsgálatát, és folytatása a *Református Szemle*ben megjelent *Márk 4,35–41 receptiókritikai értelmezése* sorozatnak.

Általános észrevételek

Az ötezer ember megvendégeléséről szóló elbeszélés az evangélium 4. és 5. fejezetében fellelhető csodaegységet követő első csoda. A megvendégelés története a 6. fejezet egyik legjelentősebb része. Dietrich-Alex Koch szerint

* Dr. Bekő István Márton (Szilágyosmlyó, 1970) református lelkipásztor a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben (KPTI) végezte teológiai tanulmányait (1994), majd a Berni Egyetem teológiai fakultásán képezte tovább magát Ulrich Luz tanítványaként (1996 és 2003). Doktori címet 2010-ben szerzett a KPTI-ben. Doktori tézisének címe: *A Jézus csodáiról szóló elbeszélések Márk evangéliumában*. Jelenleg a Székelyudvarhely III. Református Egyházközség lelkipásztora.

¹ Ld. Bekő István Márton: Hatástörténet, avagy mivé lettünk és mivé lehetnénk a bibliai szövegek értelmezése által. In: *Református Szemle*, 93. (1999/4), 297–30. Uő: A receptiókritika főbb hermeneutikai kérdései. In: *Református Szemle*, 100. (2007/1), 69–81.

terjedelmes bevezetővel ellátott csodaelbeszéléssel van dolgunk. A hosszú bevezető elnyomja a csodaelbeszélést.² Ludger Schenke úgy véli, hogy Márk evangélista a 6. részben a 4–5. fejezetek mintájára alkotott egy újabb történeti egységet, és feltételezi, hogy ezeket a hagyománydarabokat először az evangélista illesztette egymáshoz.³

Ha a történetet a *hagyománytörténet* szemszögéből nézzük, akkor ez az evangéliumi elbeszélésanyag részét képezi, ószövetségi *előképei* pedig a manna története és a jeltező prófétákról szóló elbeszélésanyag.

Ulrich H. J. Körtner arra figyelmeztet, hogy a *balmotívum* azt az irodalomkritikai és hagyománytörténeti kérdést veti fel, hogy vajon ez eredetileg az elbeszélés része lehetett-e, vagy sem.⁴ Ludger Schenke úgy látja, hogy az elbeszélés nagyfokú hasonlóságot mutat az ószövetségi motívumokkal, és ennek alapján a „kerügmaticus csodaelbeszélés” („kerügmatische Wundergeschichte“) kategóriába sorolja az ötezer ember megvendéglésének elbeszélését,⁵ Eduard Schweizer „vándorlegendának” („Wanderlegende“) nevezi,⁶ Dietrich-Alex Koch pedig a Jézus epifániáját tematizáló elbeszélések közé sorolja.⁷ Az elbeszélés közelsége a 4,35–5,43-höz, ahol a tenger lecsendesítését, a gadarai megszállott meggyógyítását, Jairus leányának feltámasztását és a vérfolyásos asszony meggyógyítását olvassuk, azt a tradíció-történeti kérdést veti fel, hogy vajon olyan közös hagyományegységre nyúlnak-e vissza,⁸ amely már létezett az evangélium megfogalmazása előtt.

Márk elbeszélése nagyfokú hasonlóságot mutat János evangélistáéval, és ez arra enged következtetni, hogy a Márk és János változata közös forrásból eredt. A módosulások az áthagyományozás folyamatában jelentkeztek.⁹

² Ld. Koch, Dietrich-Alex: *Die Bedeutung der Wundererzählungen für die Christologie des Markusevangeliums*. Walter de Gruyter, Berlin–New York 1975, 99–100. Schenke, Ludger: *Die Wundererzählungen des Markusevangeliums*. Stuttgarter Biblische Beiträge. Katholisches Bibelwerk Verlag, Stuttgart 1974, 217.

³ Schenke, Ludger: *i. m.* 217.

⁴ Körtner, Ulrich H. J.: Das Fischmotiv im Speisungswunder. In: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche*, 75. (1984), (24–35) 28.

⁵ Vö. Schenke, Ludger: *i. m.* 228.

⁶ Vö. Schweizer, Eduard: *Das Evangelium nach Markus*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1983, 77.

⁷ Koch, Dietrich-Alex: *i. m.* 99. skk.

⁸ Vö. Grundmann, Walter: *Das Evangelium nach Markus*. Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament II. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin 1977, 177. Ld. még Pesch, Rudolf: *Das Markusevangelium. I. Teil. Einleitung und Kommentar zu Kap. 1,1–8,26*. Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament. Herder, Freiburg im Breisgau–Basel–Wien 1980, 346–347.

⁹ Schweizer, Eduard: *i. m.* 76–77.

A Mk 6,34–44 *formatörténetileg* „ajándékozási csoda”.¹⁰ Rudolf Bultmann a „természeti csoda” („Naturwunder“) kategóriába sorolta a tenger lecsendesítésének történetét és a Mk 6,34–44 perikópát.¹¹ A Bultmann besorolását újracsoportosító Gerd Theissen az „ajándékozási csoda” („Geschenkwunder“) címkével látta el ezt az elbeszélést. Az ajándékozási csodákban megszokasodik az élelem, anyagi javak teremnek elő rendkívüli módon. E történeteket a csodálatos cselekmény spontaneitása, a csoda észrevétlensége és a csoda bizonyítása jellemzi. Az ötezer, illetve négyezer ember megvendéglése mellett idetartozik a kánai menyegzőn történt csoda is.¹² Az evangélium elbeszéléshez legközelebb álló ószövetségi irodalmi emlék Illés és Elizeus csodája.

A Mk 6,34–44 elbeszélésének egyházi fontosságát az mutatja, hogy az Újszövetségben hat változatát olvashatjuk: Mk 6,34–44 és 8,1–10 mellett a Mt 14,13–21-ben és 15,32–38-ban, a Lk 9,10–17-ben és a Jn 6,1–15-ben, maga a gondolat pedig előjön még a Mk 8,14–21-ben és a Mt 16,5–12-ben is.¹³ A négyezer ember megvendéglését e csoda elbeszélés dublettjének tekinthetjük (Mk 8,1–10). A passió története mellett tehát egyike azon elbeszéléseknek, amelyeket mind a négy evangélium közöl. Közkeletűségéről pedig az tanúskodik, hogy szimbolikájából kifolyólag kiemelt helyet foglalt el az őskeresztény közösségek istentiszteletében, és arra emlékeztette a húsvét utáni egyházat, hogy az Úr Jézus Krisztus megtartó és örök életre tápláló eledel.

Bolyki János a következőképpen foglalja össze az ötezer, illetve négyezer ember megvendégléséről szóló elbeszélés közötti különbségeket: először is a számadatokban mutatkozik eltérés; emellett az ötezer megvendéglését „hosszabb és összetettebb” bevezetés előzi meg, míg a négyezernél ez rövid; a négyezer megvendéglése előtt a sokaság már három napja van együtt Jézussal, a öteezernél pedig hiányzik ez; a csodát megelőzően eltérés mutatkozik a Jézus és tanítványai közötti beszélgetésben, valamint a tömeg szükséghelyzetének megállapításában; „a tanítványok szerepe kisebb és jelentéktlenebb” a négyezer megvendéglésénél; a Mk 8 külön-külön tárgyalja a kenyér és hal elfogyasztását, míg a Mk 6 együtt, és a maradék megállapításánál csupán a kenyérmennyiségről van szó, a halakról már nem; eltérés mutatkozik a helyszín tekintetében is: míg a Mk 6 zöld füves területről beszél, addig a 8. fejezetben pusztáról van szó; és míg az ötezer megvendéglése után Jézus elbocsátja a sokaságot, a tanítványokat a hajóba kényszeríti, ő maga

¹⁰ Bolyki János: *Jézus asztalközösségei*. Újszövetségi patrisztikai kutatások sorozat, 1. Dunameléki Református Egyházkerület Ráday Nyomdája, Budapest 1993, 63.

¹¹ Bultmann, Rudolf: *Die Geschichte der synoptischen Tradition*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1931, 230–231.

¹² Vö. Theissen, Gerd: *Urchristliche Wundergeschichten. Ein Beitrag zur formgeschichtlichen Erforschung der synoptischen Evangelien*. Chr. Kaiser Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 1998, 111–114.

¹³ Vö. Bolyki János: *Jézus asztalközösségei*, 87.

pedig felment egy helyre imádkozni, addig négyezernél a tanítványokkal száll hajóra, és elmarad a sokaság elbocsátása.¹⁴

A két elbeszélés fontos hagyománytörténeti kérdést vet fel: különböző történetekről van-e szó, vagy egyikük a redakció eredménye? Ludger Schenke úgy gondolja, hogy Márk evangélista készen kapta a 8. fejezetben leírt kenyérsokasítást, majd pedig továbbszerkesztette. Ugyanezt a véleményt vallja Gnilka is.¹⁵ Bolyki viszont két külön hagyományanyagot feltételez a különbségek alapján.¹⁶

A recepciókritika számára a történet sokféle változata különösen *gyümölcsöző*. Az ismétlődéseknek az a sajátossága, hogy a befogadás új elemeket és fordulatokat mutat. Az elbeszélések csodamotívuma krisztológiai, ekkleziológiai és sakramentális vonásokkal gazdagodott az újabb helyzetekben. Így nyert ez a történet is a pusztá csodánál nagyobb jelentőséget az egyház életében.

A szöveg által feltételezett olvasói előismeretek

Az elbeszélés a címzett gyülekezet hitismeretére és az evangélista által teológiailag megszerkesztett eddigi eseménysorra épít. A *bennfoglalt olvasói kép* („implizite Leser“) arról árulkodik, hogy a szerző szerint a gyülekezet ismerhet bizonyos ószövetségi szakaszokat a Tórából (Ex 16. és 18. fejezete), a jeltező próféták történeteit (1–2Kir), zsoltárokat, amelyek között a 23. kap kiemelt helyet, és ismerniük kellett az ószövetségi pásztor motívumát is.

Az előzményként már ismert előttük, hogy a Mester kettesével küldte ki tanítványait, és hatalmat adott nekik a tisztátalan lelkek felett. A szöveg apostolokról beszél a 6,30-ban.¹⁷ A szóhasználat a pünkösd utáni egyház oszlopapostolaira emlékeztet, és *kapcsolatot teremt* a történet és a gyülekezet ideje között. A tanítványok igehirdetői és csodatevő munkájáról rövid *summárium* szól. Ezután hangzik el Heródes véleménye a hozzá eljutott csodahírről, majd a Keresztelő János haláláról szóló nagyobb lélegzetvétellű elbeszélés következik. A közbeiktatott esemény hidat képez a tanítványok kiküldése és visszatérése között. Márknál a folytatás a tanítványokra tekint, akik visszatérnek Jézushoz, és beszámolnak a tapasztalt eredményekről. Ezt követően Jézus egy félreeső helyre hívja őket, ahol az elvégzett munka után a megérdemelt pihenésben lehet részük.¹⁸

¹⁴ Vö. Bolyki János: *Jézus asztalközösségei*, 88.

¹⁵ Schenke, Ludger: *i. m.* 226. Gnilka, Joachim: *Das Evangelium nach Markus*. Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament II/I. Benziger, Zürich–Braunschweig–Neukirchen-Vluyn 1999, 255–256.

¹⁶ Vö. Bolyki János: *Jézus asztalközösségei*, 91.

¹⁷ E különös szóhasználatot Karl Kertelge is kiemeli. Ld. Kertelge, Karl: *Die Wunder Jesu im Markusevangelium. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung*. Kösel Verlag, München 1970, 67.

¹⁸ Vö. Grundmann, Walter: *i. m.* 178.

A félrehívás motívuma a tanítványság különleges helyzetéhez kapcsolódik, amelyet már a 4,35–41 is bemutatott.

Az előzmények gyülekezeti megértése vonatkozhat János halálhírének hatására, valamint a tanítványi kör és Jézus különleges kapcsolatára. Azonban az evangélium *nem elégíti ki az olvasói kíváncsiságát*. Milyen jelentkeznek e kérdések a későbbi evangéliumokban?

Márk evangéliumának e helyen jelentkező hézagát Máté sajátos módon töltötte meg. Az általa írt evangélium 14. fejezetében az ajándékozási csoda előtt csak Heródes vélekedéséről és Keresztelő János haláláról esik szó. Leírását nem előzi meg sem a tanítványok kiküldése, sem a visszatérők beszámolója. János kivégzésének híre Keresztelő János tanítványainak közvetítésével jut el Jézushoz. Miután Jézus értesült a fájdalmas eseményről, egyedül vonul el hajón egy puszta helyre (14,13). Jézus *visszavonulása* János halálának hírével áll kapcsolatban. Jánossal lezárult az üdvtörténet egyik fejezete. *Máté eltér Márk gondolatvezetésétől, és sajátos teológiai utat követ.* Az evangélista szabadon lépte át Márk szövegének korlátait, hogy a János–Jézus-kapcsolat üdvtörténeti jelentőségére hívja fel a figyelmet.

A tanítványi kör és Jézus kapcsolata Lukácsnál domborodik ki a leginkább. Lukács megőrzi Márk elbeszélői fonalát a tanítványok kiküldéséről és visszatéréséről, viszont azzal a lényeges eltéréssel, hogy *elhagyja* a Keresztelő János kivégzéséről szóló beszámolót. A Jézusról szóló vélekedést, amely szerint Jézus a halottaiból feltámadott Keresztelő János lenne, az evangélista a közbeszédnek tulajdonítja. Heródesnek nincs kétsége afelől, hogy Jézus *teljesen más személy*, és ő nem lehet János, akit lefejeztetett. Lukács szerint Heródes azért szeretné látni Jézust, hogy lezárhassa e kétes kérdést. Lukácsot láthatóan nem érdekelte, hogy Keresztelő János halálának híre eljutott-e Jézushoz (nem így Máténál), és elmaradt a tanítványok fáradtságára történő utalás. Abban, hogy Jézus különvonul a tanítványokkal, Lukács felfigyel az ő kiváltágos helyzetükre: megadatik nekik, hogy a világ szeme elől elvonulva csak a Mesterrel legyenek. Ennek lehetőségét Jézus biztosítja számukra. A harmadik evangélista az elsőnél komolyabban vette azokat a korlátokat, amelyeket a kenyérsokasítás márki előzménye adott meg. Noha elhagyta a János haláláról szóló elbeszélést, a márki beszámolóhoz képest nagyobb súlyt helyezett a különvonulás teológiai és ekkleziológiai üzenetére, és továbbgondolta azt saját címetzei számára.

János evangélista szerkesztése eltér Márk és másik két szinoptikus forgatókönyvtől: teljesen új kontextusba helyezi az eseményt (Jn 6,1–15). Ez a Jézushagyomány egymástól független feldolgozására utal. A hagyományok recepciója külön utakat járt be. Az elbeszélés alapvető pontjai nem szenvedtek lényeges változást, de az evangéliumba történő beillesztésük az evangélista különleges teológiai szándékáról árulkodnak. Ez jól példázza Umberto Eco „mozgó mű” fogalmát. Némelyik hagyományanyag az áthagyományozás külön útját járja:

eltérő helyzetek hatása alatt más és más kontextusba kerül.¹⁹ Az egykor végbement történet új töltetet kap.

János – akárcsak Lukács – megnevezi az esemény helyét és idejét. Lukács és János elbeszélése között eltérés van. A Jézust kereső sokaság kiemelt jelentőségűvé lesz János bemutatásában. Az evangélista nem helyezi előtérbe a tanítványi kör és Jézus kapcsolatát, sem pedig Jézus félrevonulását. Számára a sokaság fontos, amely a hallott hír alapján indult el Jézussal találkozni.

Szövegértelmezés

6,34

Újra elhangzik a már megszokott summárium: Jézushoz sokaság sereglik, amely élénken érdeklődik iránta. A sokaságról szóló ismételt bejelentés (1,33; 1,45; 2,2; 2,13; 3,7-8; 3,20; 4,1; 5,21; 5,25; 6,33) evangéliumon belüli *keresztkapcsolat*, és rámutat Jézus tettének és tanításának rendkívüliségére. A „minden városra” történő hivatkozás (6,33) azt a képzetet kelti, mintha Jézus híre egész Izráelben elterjedt volna. Ezért a sokaság Izráel képviselőtekeként érthető.²⁰ Ez az összefüggés hangsúlyossá teszi a tanítványok küldetését, amely csak nemrég fejeződött be. Feltehető, hogy a 6,33-ban említett „nagy sokaság” létrejöttében a tanítványok missziós munkája is közrejátszhatott.²¹ Miképpen értékeli e hírt Márk gyülekezete Kr. u. az első században? A Jézust követő, nyomába szegődött sokaság a misszió sikerével kecsegtet?

A szövegben megválaszolatlan *bézsag* marad, hogy a gyalogos sokaság miképpen előzte meg a hajón közlekedő Jézust és tanítványait, és honnan ismerhette azok úti célját?²²

A 34. vers alapján a gyülekezet úgy ismerheti meg Jézust, mint aki lelkigondozó is. A sokaság iránt tanúsított magatarását három ige fejezi ki: „meglátta” (εἶδεν – ὀράω, aor.), „megszánta” (ἐσπλαγχνίσθη – σπλαγχνίζομαι, aor. pass.) és „tanítani” (διδάσκειν – διδάσκω, inf.). Mindhárom ige teológiailag fontos szerepet tölt be a húsvét utáni gyülekezetben. A felemeltetett Jézus látja egyházát, tudomása van róla. A szánakozást kifejező ἐσπλαγχνίσθη ige az egyháza iránt könyörületes Mestert mutatja. Ehhez társul a pásztor nélküli nyáj hasonlata, amelyet az evangélium a sokaság elhagyott állapotának ábrázolására használ.

A pásztor nélküli nyáj képe (πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα) az Ószövetségben gyökerezik. A pusztai vándorlás során Mózes az Isten nyájának pásztora, aki

¹⁹ A rendezéstől függően újabb összefüggések születnek. Vö. Eco, Umberto: *Nyitott mű.* Ford. Dobolán Katalin, bev. ford. Mártonffy Marcell. Európa Könyvkiadó, Budapest 1998, 88–89.

²⁰ Pesch, Rudolf: *i. m.* 350.

²¹ Vö. Grundmann, Walter: *i. m.* 178.

²² Vö. Kertelge, Karl: *i. m.* 129.

a 4Móz 27,17-ben vezetőért esedezik Istennél, hogy majd a nép nehogy olyan-ná legyen, mint a pásztor nélküli nyáj. Az 1Kir 22,17-ben (párhuzama a 2Krn 18,16) Mikeás a Rámoth Gileád ellen hadba vonuló Akháb és Josafát előtt hasonlítja Isten népét olyan nyájhoz, amely szétszéledt a hegyen, mert nincsen pásztor. Ezékielnél a nép romlását az igazi vezetők hiánya okozta. Pásztoraik „önmagukat legeltették”, nem Isten népét. Ezért *szétszóródtak, mint akiknek nincs pásztoruk, mindenféle mezői vad eledelvé lettek* (34,5).

Márknál a pásztor nélküli nyáj képe szintén azt domborítja ki, hogy *a népnek nincs vezetője*. A sokaság mégsem marad egyedül, nem lesz prédává, mert Jézusban *maga Isten* gondoskodik róla. Bennfoglalt kérdés: Márk evangéliuma miért beszél pásztor nélküli nyájról? Mikor maradt Isten népe vezető nélkül? Milyen isteni cselekedetre került akkor sor? Ezek a kérdések figyelmeztetnek a hasonlat üdvtörténeti és pojmenikai jellegére.

A metafora lehetőséget ad az olvasóknak, hogy a pásztor nélküli élethelyzetet összefüggésbe hozzák az evangéliumból nyert előzménnyel, Keresztelő János elvesztésével. Jelentősége üdvtörténeti: János útkészítő, akinek halála után Isten igazi Pásztorja jelenik meg.

Egy másik asszociációs lehetőség szerint a pásztorok (például Heródes negyedes fejedelem), akikre Isten a népet bízta, nem feleltek meg küldetésüknek. Istennel kell népe vezetését felvállalnia, s ezért pásztorot rendel népe legeltetésére.

A gyülekezet számára Jézus a Pásztor. Az olvasók az Ószövetségből ismert Messiás címmel szembesülnek. Az egyház Isten nyája, Jézus pedig a könyörületes pásztor. Isten felvállalta a pásztor nélküli nép ügyét, és eszkatologikus pásztorot adott neki.²³

Máté evangélista recepciója elhagyja Márk metaforáját. Nála a sokaság nem hasonlít a pásztor nélküli nyájhoz, de Jézus őket is megszánya, akárcsak Márknál. A folytatásban nem tanítás történik, hanem gyógyítás, majd pedig az ajándékozási csoda. Máté szerkesztése a márki látástól *eltérő összefüggésben* adja vissza az elgyötört nyájról szóló hasonlatot (Mt 9,36). Nála a metaforát a tanítványok kiküldése követi a 9. fejezetben, s ezt azzal indokolja, hogy az aratnivaló sok, de a munkás kevés. Máté új szerkesztésében Jézus a *tanítványokat állítja pásztoroként* az elgyötört és szétszórt juhok mellé. A gyülekezet gondviselője Isten Fia, aki könyörületességre indul a sokaság láttán, és pásztorokat küld nekik.

A pásztor nélküli nyáj képe a Jézus személyéhez kapcsolódó krisztológiai-teológiai gondolatfűzést teszi lehetővé, amely magában foglalja az evangélium „kicsoda ez?” kérdését. Márknál *pótolhatatlan és átruházhatatlan* Jézusnak a gyülekezet életében betöltött szerepe: ő a végidők pásztorja. Népeinek vezetését nem bízta

²³ Grundmann, Walter: *i. m.* 178.

másra, mert ő Isten szeretett Fiaként vezérli a népet. Ő a nyáj könyörületes pásztora, aki vállalja gondjukat, és ragaszkodik a vezetésükhöz.

A történetnek sok motívuma kapcsolódik a *pásztai vándorláshoz*. Dóka Zoltán ezen kapcsolat alapján fejti ki, hogy Jézusra úgy kell tekinteni, mint aki a megígért új Mózes, aki a végidőben összegyűjti a népet, és annak pásztora lesz.²⁴

Recepciókritikailag érdekes változtatást hoz Lukács (9,11), amikor elhagyja a pásztor nélküli nyáj metaforáját. Jézus *könyörületessége helyett* arról az *örömről beszél*, amellyel Jézus a sokaságot fogadta (ἀποδεξάμενος – ἀποδέχομαι: köszönteni, befogadni, aor. part.).

A 34. vers Jézus pásztori szerepének *első magyarázatát* adja. A *pásztorolás tanításban* nyilvánul meg. A tanítás Márknál kiemelt fogalom.²⁵

A tanító Jézus képe ismétlődő motívum (1,21–23; 2,13; 4,2). Kálvin is megemlíti, hogy aki tanítványainak pihenőt rendel, maga nem pihen, mert a nép tanítása fontosabb az ő pihenésénél.²⁶ Paradox módon Márk evangéliuma sokszor utal Jézus tanítására, de kevés alkalommal közli annak tartalmát. Lukács bejelenti: Jézus Isten országáról tanítja a sokaságot. Márk evangéliuma viszont olyan címzettek feltételez, akik ismerik Jézus tanítását, s ezért nem fektet hangsúlyt a tanítás tartalmának ismertetésére. Márk szűkszavúsága ellenére az első fejezettől kezdve folyamatosan gyarapítja az ismeretet Jézus tanításáról. A gyülekezet ismeri Jézus prédikációjának fő témáját (1,15), emlékezik az apoftegimákra és a példázatokra. Amikor a tanítványok veszedelembé sodródnak, a „tanító” (διδάσκαλος címmel szólítják meg Jézust, ő pedig Isten hatalmával parancsol a természetnek. A róla alkotott kép új elemmel gazdagodik, és ehhez társul most a pásztor és nyáj hasonlata. A parúzia idején *a tanítás által valósul meg a Jézus és gyülekezete közötti tartós kapcsolat*.

6,35–38

6,35

Jézus tanítása hosszúira nyúlott, és az idő már későre járt (ἡδὴ ὥρα πολλῆς γενομένης). Az előzmény előre vetítette a tanítás terjedelmességét: sok mindenre kezdte őket tanítani (ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς πολλὰ – 34. v.). A szinoptikusok tudnak Jézusnak nagyobb lélegzetvételi tanításairól: Hegyi Beszéd, példázatok Isten országáról, az utolsó ítéletről szóló tanítás. A szövegből nem

²⁴ Dóka Zoltán: *Márk evangéliuma*. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest 1977, 166.

²⁵ Schmithals, Walter: *Das Evangelium nach Markus*. Ökumenischer Taschenbuchkommentar zum Neuen Testament. Band 2/I. Gütersloher Verlagshaus, Gerd Mohn, Gütersloh – Echter Verlag, Würzburg 1979, 323.

²⁶ Ld. Kálvin János: *Magyarázat a Máté, Márk és Lukács összhangba hozott evangéliumához*. III. kötet. Ford. Rábold Gusztáv. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet RT, Budapest 1941, 24.

értésülünk afelől, hogy mikor kezdődött a sokaság tanítása, csak annyit tudunk meg, hogy mire véget ért a sokaság megvendéglése, beesteledett (ὄψιας γενομένης – 47. v).

A leírás előkészíti a küszöbönálló szükséghelyzetet. A tanítás hossza változatos befogadást eredményez. Máté recepciójából elmarad a tanítás említése, helyét a Jézus gyógyításairól szóló summárium veszi át (Mt 14,14). Lukács evangéliumában Márk és Máté változatának ötvözetét találjuk: a tanítás mellett Jézus gyógyít is.

A tanítványoknak eddig passzív szerep jutott. Visszatértek küldetésükből, de jelenlétüket inkább csak sejteni lehet. Eddig szemlélői az eseményeknek, akár csak az elbeszélés olvasói. A folytatásban figyelmeztetik Jézust a késői időre, és a hely pusztaságára. Úgy tűnik, szívükön viselik a hallgatóság szükségletét.

6,36

A tanítványok Jézus elé tárják a sokaság gondját.²⁷ Felvetnek egy gondot, de a megoldást csak javasolni tudják. Biztatják Jézust: legyen tekintettel arra, hogy az idő már későre jár, és bocsássa el a sokaságot. Ebben a szakaszban Rudolf Pesch Márk szövegének irodalmi kapcsolatait fedezi fel.²⁸ A formatörténet párhuzamos igehelyeknek tekinti az 1Kir 17,12-t és a Jn 2,3-at. A tanítványok ajánlatát nem kérésként kell értenünk, ugyanis nem várnak csodát Jézustól.²⁹ A sokaságot a tanyákra és a falvakba irányítanák.

János evangéliuma átugrik a tanítványok szerepén. Figyelmét Jézusra irányítja, aki kezdettől fogva *tudatosan cselekszik* (Jn 6,6). A kenyér felőli érdeklődésével csak a tanítványokat teszi próbára. Lukács szerint a sokaság egyik szükséglete az élelem hiánya, a másik pedig a szállásé.

Az evangélium nem nevezi meg azt a helyet, ahova Jézus a tanítás után vonult vissza tanítványaival (másképpen Lukács és János). Arról sem ad felvilágosítást, hogy a tanítványok milyen falvakra gondolnak. Máté elhagyja a κύκλω ἀγρούς-t (Károli: *körülfekvő majorok*; vö. Mt 14,15). Lukács pontosít (Lk 9,12): ἵνα πορευθέντες εἰς τὰς κύκλω κώμας καὶ ἀγροὺς καταλύσωσιν (Károli: *hogyan elmenvén a körülfekvő falvakba és majorokba megszálljanak*). Jánosnál elmarad a tanítványok kezdeményezése és tanácsa.

A tanítványok csak általánosítva beszélnek a beszerezhető élelemről. Máté és Lukács az egyszerű φάγωσιν (ἐσθίω, enni) helyett a βρώμα (élelem) és az ἐπισιτισμός (élelem, ellátás, útravaló) szót használja (vö. Mt 14,15; Lk 9,12).

²⁷ A tanítványok szerepével kapcsolatban vö. Jersel, Bas van: *Markusevangelium*. Ford. Alfred Suhl. Patmos Verlag, Düsseldorf 1931, 144.

²⁸ Pesch, Rudolf: *i. m.* 351.

²⁹ Vö. Theissen, Gerd: *i. m.* 112.

6,37

Bas van Jersel szerint Jézus válasza meglepetésszerű, és bizonyos fokú *ironiát* sugall:³⁰ a helyzet megoldására szólítja fel tanítványokat: Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν (Károli: *Adjatok nékik ti enniök.*). Ezt a mozzanatot Gerd Theissen „a csodatevő kezdeményezésének („Initiative des Wundertäter“) nevezi.³¹ A segítség a csodatevő *személyes döntésén* alapul. A történetben hangsúlyos a tanítványok közvetítő szerepe is.³² A parancs imperatívusza kiemeli a sokaság iránti kötelességüket.

A tanítványok felelete értetlenségükről árulkodik. Magatartásukra Ludger Schenke a „tanítványok félreértése” („Jüngermissverständnis“) megállapítást használja.³³ Az értetlenség eddig is jellemezte őket (ld. 4,41), és ez a későbbiek során is jelentkezik. Bas van Jersel találóan fejezi ki a helyzetet:

„A tanítványok nemcsak azt nem értik, hogy mi történik, hanem emlékezni is képtelenek. Pedig ahol nincsen emlékezés, ott nincsen megértés, mert nem ismerik fel az összefüggéseket; mert csak az összefüggések megismerése által tűnhet el egy felfoghatatlan esemény titokzatossága.”³⁴

Felkínált megoldásuk az emberi logikát követi: ἀγοράσωμεν δηναρίων διακοσίων ἄρτους – vegyünk kétszáz dénárért kenyereket? Elképzelésük több ponton is vitatható:

- Ajánlatuk lehetetlen vállalkozás a korabeli palesztinai viszonyok között,³⁵ ugyanis elképzelhetetlen olyan helyet találni, ahol sok kenyér halmozódhatna fel az esti órákban. Az asszonyok hajnalban sütöttek.
- Az értelmezés szempontjából nehézséget okoz a kétszáz dénár értéke. Ennek a híres római ezüstpénznek más és más volt vásárlóértéke a Római Birodalom különböző részén. Értékét a gazdasági stabilitás határozta meg. Márk címzettei ismerték a dénárt, tisztában voltak értékével, amely megközelítette a drachmáét. Ennyi volt egy napszamos bére.³⁶
- Nem tudni, hogy a tanítványok tényleg rendelkeztek-e ekkora pénzüsszeggel, vagy csak ironikusan válaszolnak.

Egyenlően arányos kapcsolat van az összeg nagysága és az ellátásra szoruló sokaság nagysága között. De kérdés az, hogy egyáltalán hol lehetne ennyi pénzért

³⁰ Jersel, Bas van: *i. m.* 145.

³¹ Vö. Theissen, Gerd: *i. m.* 111.

³² Uo. 112.

³³ Schenke, Ludger: *i. m.* 224.

³⁴ Jersel, Bas van: *i. m.* 145.

³⁵ Schenke, Ludger: *i. m.* 222.

³⁶ Haag, Herbert: *Bibliai lexikon*. Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 1989, 255. Negev, Avram (Hrsg.): *Archaeologisches Bibellexikon*. Übers.: Ingrid Elgert. Bearb. der dt. Ausg.: Renate Rosenthal; Wolfgang Zwickel. 2. Auflage. Hänssler, Neuhausen-Stuttgart 1991, 147–148.

kenyeret venni. Ehhez kapcsolódik még a kétszáz dénár árú kenyér szállításának megoldása. Márk olvasói tehát kezdettől sikertelennek láthatják a tanítványok vállalkozását.

A szóban forgó pénzösszeget tekintve újabb szöveghézaggal van dolgunk: honnan van a tanítványoknak ennyi pénze? Az előzmény nem említi, hogy pénzüik lett volna. Szembetűnő ez a hirtelen bőség, mert a fejezet elején Jézus egyszerűségre inti a tanítványokat (6,8–9).

Márk nem foglalkoztatta ez a részletkérdés. Máté és Lukács evangélista recepciója sajátosan oldja meg az elbeszélés eme fehér foltját: elhagyja a tanítványok ajánlatát és a pénzbeli tehetőségükre vonatkozó utalást. Náluk a tanítványok egyszerűek és szegények. Elbeszélésükben a sokaság rá van utalva Jézus cselekvésére.

János evangéliumában a 200 dénár csak hipotetikusán, a számításokat végző tanítványok kérdésének részeként jelentkezik. Az ő változatában is erőteljesebben jelentkezik az a szempont, hogy a sokaság gondján csak Jézus segíthet.

6,38

Jézus új mederbe tereli a tanítványokkal folytatott párbeszédet. Nem fűz megjegyzést a javaslatukhoz, hanem felszólítja őket, mérjék fel a rendelkezésükre álló készletet: Πόσους ἄρτους ἔχετε; ὑπάγετε ἴδετε. (Károli: *Hány kenyeretek van? Menjetek és nézzétek meg!*) Eduard Schweizer megjegyzi, hogy Jézus korában tányér nagyságú kenyeret sütöttek.³⁷ Öt kenyér és két hal elegendő lett volna a tanítványi körnek és Jézusnak. A számok szimbolikus értelmezést kaphatnak. Rudolf Peschnél az öt kenyér Mózes öt könyvére vonatkozik.³⁸

Máté recepciójában a tanítványok összegző ténymegállapítása (*Nincsen itt csupán öt kenyérünk és két halunk. Mt 14,17*) Jézus felszólításának (*adjatok nékik ti enniök. Mt 14,16*) emberileg lehetetlen oldalát mutatja. Ugyanakkor kifejezi a tanítványok gondolatát, hogy a kéznél levő eleség elégtelen a sokaság vendégül látásához.

Lukács változatában a rendelkezésre álló szegényes készlet felmérése után következik annak leírása, hogy tanítványok kenyérvásárlásra ajánlkoznak. A tanítványok továbbra is segítőkészek.

János megnevezi a szolgálatkész tanítványokat: Filep végzi el a gyors számítást, és közli, hogy még 200 dénárért sem tudnának vásárolni annyi kenyeret, hogy az elég legyen a sokaság ellátásához. András jelenti a kenyerek és halak számát. János evangélista érdekes részadattal is szolgál, amikor lejegyzí, hogy a kenyerek árpából készültek. Jánost az is érdekli, hogy kitől származik a kenyér és hal (Jn 6,9).

³⁷ Vö. Schweizer, Eduard: *i. m.* 78.

³⁸ Pesch, Rudolf: *i. m.* 355.

Márk elbeszélése, akárcsak a másik két szinoptikusé is, nem kíván kitérni a részletekre. Az olvasók arra a kenyérfajtára gondolnak, amelyet naponta elfogyasztanak. A kenyér és hal származhat a tanítványi közösségből vagy a sokaságból. Márk számára nem lényeges ez a részlet, s így *a szöveghézag sem bír jelentőséggel*. Nála a figyelem Jézusra összpontosul. Ő rendelkezik, utasít, a helyzetet ő tartja kezben. Szavai által új megvilágításba kerül a *pásztor szerepe*. A 200 dénár értékű kenyérmennyiséghez viszonyítva a tanítványok nevetséges mennyiséget tudnak felmutatni. Az olvasók feszülten várják a folytatást: milyen további rendelkezést ad Jézus?

6,39–43

Az eddigi beszámoló a tulajdonképpeni csodaelbeszélés bevezetését képezte. A felsorolt részletkérdések a sokaságról, a tanítványok kezdeményezéséről, Jézus parancsáról és rendelkezéséről szóltak, és megteremtették azt a feszült-séggörbét, amelynek folytatásában az esemény megtörténik.

6,39–40

Az evangélium beszámol Jézus parancsának elhangzásáról, tartalmáról és teljesítéséről. A tanítványok a közvetítés szerepét kapják Jézus és a sokaság között: Jézus felé közvetítik a sokaság gondját, és közlik parancsát a sokasággal. Jézus nekik szól, ők pedig engedelmesen cselekednek.

Máté recepciója csak beszámol a sokaság leültetéséről (Mt 14,19). Nála Jézus nem bízza a leültetést a tanítványokra, hanem közvetlenül rendeli el, hogy a sokaság telepedjék le a fűre.

Lukács beszámolójában Jézus megszólal. Az evangélistának az a stratégiája, hogy beszélni hagyja Jézust. Ezáltal Lukács élőbeszéddé alakítja át Márk leírását. János is beszélteti Jézust.

A parancs tartalma: ἀνακλῖναι πάντας συμπόσια συμπόσια ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ (Károli: *ültsenek le mindenkit csoportonként a zöld pázsitra*).

Az elbeszélés elején ὄχλος-ként bemutatott közösség az esemény közepére συμπόσια-vá, együtt étkezők közösségévé lesz. A kifejezés csak Márknál fordul elő az Újszövetségben. Az olvasók ismerik a συμπόσια szó közösségi vendégségre vonatkozó *használatát*. Márk evangéliuma a sokaság csoportjaira használja a συμπόσια-t. Márk gyülekezete arról értesült, hogy Isten népéből sokaság gyűlt össze Jézus tanítását hallgatni. Ez a közösség előbb hallgatja a tanítást, majd *átalakul* olyan közösséggé, akit az Isten Fia akar megvendégelni. A leírt eseménysornak missziói és ekkleziológiai töltete van.

A sokaság csoportokra történő *tagolódását* a συμπόσια megisméltése fejezi ki. A sokaság megelégtetésében az egyház képe jelenik meg. Márk címzetteit a római keresztyének között képzeljük el, akik ennél a jelenetnél a különböző keresztyén

közösségek összetartozására gondolhatnak.³⁹ A különböző csoportokat és gyülekezeteket Jézus *személye és tanítása* köti össze. Az elbeszélésnek ez a kapcsolópontja egy újabb elemmel gazdagodik: a *közös étkezéssel*.

A sokaságnak csoportok szerinti leültetése lehetővé teszi az Ószövetséghez való kapcsolódást is. Isten népe a pusztai vándorlás alkalmával az ÚR által megszabott rendet követte. Az Ószövetséggel való rokonításhoz az szükséges, hogy a gyülekezet ismerje a 2Móz 18 elbeszélését.

A leírásnak *egyházfegyelmi* jelentősége is van. A bemutatásból a gyülekezetet a *fegyelmezett asztalközösséget* ismeri meg, amely eltér a kor bacchanáliáitól.

A leültetés helyét a $\chi\lambda\omega\rho\tilde{\omega}$ $\chi\acute{o}\rho\tau\omega$ (zöld fű) jelzős szerkezet fejezi ki. A helymeghatározásnak teológiai üzenete van az elbeszélést olvasó-hallgató gyülekezet számára. A történet elején Jézus visszavonult a tanítványokkal egy puszta helyre ($\epsilon\iota\varsigma$ $\epsilon\rho\eta\mu\omicron\nu$ $\tau\acute{o}\pi\omicron\nu$). Az elbeszélés többször utal a hely pusztaságára és kietlenségére. A bejelentés, miszerint a sokaságot zöld fűre kell leültetni az étkezéshez, *ellentétben* áll azzal a meghatározással, hogy *puszta* helyen tartózkodnak. A látszólagos ellentétet a *nyájról gondoskodó pásztor* teológiai képe oldja fel. Jézus a Pásztor, aki a 23. zsoltár szerint füves legelőn legelteti a nyáját. A leírás megértéséhez szükséges a 23. zsoltár ismerete, amely nem ismeretlen a gyülekezet számára, s ezáltal képesek észlelni a zsoltár és Márk leírása között képi-teológiai kapcsolatot. A jelenetnek ekkleziológiai és eszkatológiai jelentősége is van. A gyülekezet Jézusban láthatja saját létének biztonságát a történelemben, és előretekint a végidőbeli *letelepedésre Isten országában*.

Máté evangéliuma megőrzi a puszta-fű ellentétpárt (Mt 14,15.19), de elhagyja az elbeszélésből a nyáj-pásztor metaforát. Helyette új kontextust teremt, amelyet összeköt a tizenkettőhöz intézett tanítással (ld. Mt 9,36–38). Eredményként a megvendégelési történetéből hiányzik a leültetés Márknál fellelhető ószövetségi éle. Máté változata arra figyelmeztet, hogy ugyanaz a történet nem alakít ki mindenkiben egyforma asszociációs lehetőséget. Az új értelmezés az új szerkesztés által érvényesül. Egy új kontextusban a szövegek új teológiai mondanivalóval egészülnek ki.

³⁹ Kr. u. az első században, Márk evangéliuma megírása idején még nem volt központosított, egy gyülekezetbe tömörülő egyház. Kezdetben a keresztyének mint zsidó-keresztyének és istenfélő pogányok ($\sigma\epsilon\beta\acute{o}\mu\epsilon\nu\omicron\iota$) a zsinagógai közösségeken belül éltek, és gyakorolták vallásukat. A különválás után ún. házi gyülekezetek jöttek létre, amelyeknek elnevezése az alapító nevével állt kapcsolatban, aki egyben a ház tulajdonosa is volt. Az ilyenképpen létrejött gyülekezetbe tartoztak azok, akik az adott körzetben éltek, s akiket a gyülekezetbe meghívtak. Közös vettek részt a házi istentiszteleteken. E közösségek tagjai részben fenntartották a kapcsolatot a zsidókkal, részben pedig kapcsolatban álltak egymással, azonban anélkül, hogy közös római gyülekezetet alkottak volna. Ld. Lampe, Peter: *Die stadtrömischen Christen in den ersten beiden Jahrhunderten*. Untersuchungen zur Sozialgeschichte. WUNT. J. C. B. Mohr (Siebeck), Tübingen 1987, 301–314.

János elbeszéléséből kimarad a pusztaságra történő utalás, de kiemeli a hely füves voltát (ἦν δὲ χόρτος πολὺς ἐν τῷ τόπῳ. Károli: *Nagy fű volt pedig azon a helyen.* Jn 6,10). Így eltűnik a pusztaság és zöld fű közötti ellentét. Jánosnál tudatos teológiai kapcsolat jön létre az ószövetségi manna-csodával. Márk olvasói között is lehettek olyanok, akik kapcsolatot észleltek Jézus csodája és az ótestamentumi mannatörténet között.⁴⁰ Akárcsak Máté, János evangélista sem említi a nyáj-pásztor metaforát. Jézus pásztori szerepe és a gyülekezetnek nyájhoz hasonlítása a 10. fejezetben kap külön jelentőséget.

Lukácsnál teljesen elmarad a Márk változatában említett zöld pászit, és csak az ötvenes csoportokban történő leültetést említi (Lk 11,14).

A variánsok közötti eltérések ellenére mindenütt megmarad az elbeszélés lényege: Jézus vendégül látja a sokaságot, felelősséget vállal érte, és gondoskodik róla.

A 39. vers συμπόσια συμπόσια szóösszetételése a 40. vers válaszol: πρασιαὶ πρασιαί. Ez a kerti ágyásokról vett kép a csoportok rendezettségét ábrázolja. A képet Strack-Billerbeck a csoportonként leültetett tanoncokra alkalmazza.⁴¹ A kép az egyházi rendre és fegyelemre emlékezteti a gyülekezetet. A gyülekezet előtt az eszkatologikus töltet sem jelentéktelen: Jézus körül létrejön Isten eszkatologikus népe, amelyet Jézus eszkatologikus asztalközösségbe gyűjt össze.

Lukács elbeszélésében a sokaság ötvenes csoportokban alkot asztalközösségeket, és a πρασιαί helyett a κλισία kifejezést használja (Lk 9,14). Máté és János evangélista nem említi a csoportonkénti letelepedést. Milyen befogadói gondolat áll amögött, hogy Lukács a πρασιαί kifejezést a κλισία-ra változtatja, és milyen szempont játszott közre Máténál és Jánosnál, akik ugyan utalnak a letelepedésre, de nem említenek a különálló csoportokat? Lukács recepciója számára fontos a nagy sokaság rendezettsége, és a letelepedettek asztalközösségre utaló jellege. Márk gyülekezete is gondolhat saját alkalmaira, amelyeken a tanítás után az asztalközösség következett.

Mind egyik evangélista a már meglévő hagyományt receptálja és egyben redaktálja is. Munkájuk szép példa a recepció és redakció egybefonódására. Jelen esetben csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. A csoportok szerint letelepített sokaság képe nyitott kérdés. Máté és János mellőzi a csoportos asztalközösségek képét. Erre talán az evangélisták redakciós és recepció munkája adhat választ. Esetleg ekkleziológiai megfontolás áll elgondolásuk mögött: Krisztus teste feloszthatatlan. Bolyki János ezt állítja határozottan:

⁴⁰ Vö. Kertelge, Karl: *i. m.* 133–134.

⁴¹ Strack, Hermann L. – Billerbeck, Paul: *Das Evangelium nach Markus, Lukas und Johannes und die Apostelgeschichte erläutert aus Talmud und Midrasch. II. C. H. Becksche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck, München 1924, 13.*

„János evangéliuma annyira fontosnak tartja a gyülekezetet, az egyház egységét (17,20–23), hogy nem szeret annak tagoltságáról beszélni (19,23–24).”⁴²

Ahol pedig csoportok jönnek létre, még Krisztusra hivatkozva is e fennáll az elkülönülés és szakadás veszélye.

Dóka Zoltán szerint a százas és ötvenes csoportokra való felosztás a pusztában vándorló Izrael szakaszos felosztására utal (2Móz 18,21.25). Jézus tehát Mózesnek alárendelt férfiakhoz hasonlítja tanítványait.⁴³ Joachim Gnilka pedig megemlíti, hogy a csoportok ötvenes és százas létszáma Qumránban is ismert volt,⁴⁴ és megállapítja, hogy e felosztás hadirendet jelentett a pusztai vándorlás alatt, s ez Jézus korában is hadi jelleggel bírt. Noha nem lehet kizárni, hogy az olvasók a hadi felosztásokra is gondoltak, az elrendezett sokaság mégsem hadviselésre egybegyűjtött sereg, hanem békés közösség, amelyet Jézus lát vendégül.⁴⁵ A kép a mai olvasót az anyaszentegyházra emlékezteti, ahol az ige szól, és a hívek sákramentumokkal élnek.

6,41–44

A hosszú bevezetés után az olvasó elérkezik a tulajdonképpeni csodaelbeszéléshez, amely az előzményekben felvázolt szükséghelyzet megoldását nyújtja Jézus által.

A gyülekezet új összefüggésben szemléli Jézus pásztori viselkedését. Kálvin János ezzel indítja az igeszakaszhoz írt magyarázatát:

„Eddig Krisztus a lelkek legeltetésével foglalkozott, most azonban testük gondozására is kiterjeszti pásztori szolgálatát.”⁴⁶

Az idézet folytatásában Kálvin egybekapcsolja Isten országának és a megelégtetésnek gondolatát:

„[Jézus Krisztus] megerősíti e cselekedetével azt a mondását is, hogy akik Isten országát és az ő igazságát keresik, azoknak megadatnak a többi dolgok.”⁴⁷

Márk gyülekezete arra gondol, hogy *Jézus nem csupán tanítója a gyülekezetének, hanem egészisztenciális gondviselője is. Ő az, akire a mindennapokban is szüksége van egyházának.*⁴⁸

⁴² Bolyki János: „Igaz tanúvallomás”. *Kommentár János evangéliumához*. Osiris Kiadó, Budapest 2001, 180.

⁴³ Dóka Zoltán: *i. m.* 168.

⁴⁴ Vö. Gnilka, Joachim: *i. m.* 261.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Kálvin János: *i. m.* 25.

⁴⁷ Uo.

6,41

Az elbeszélésben sorakozó igék Jézus cselekvését emelik ki: λαβῶν, ἀναβλέψας, εὐλόγησεν, κατέκλασεν, ἐδίδου (Károli: *Ő pedig vette az öt kenyeret és a két halat, és az égre tekintvén, hálát adta: és megszegé a kenyereket, és adá a tanítványainak, hogy tegyék azok elé...*).

A tanítványok cselekvésére egyetlen ige utal: παρατιθῶσιν (παρατίθημι – elébe tenni, conj.). A leírás Jézusra fordítja a figyelmet, és az ő cselekvését hangsúlyozza. Márk olvasói előtt eddig rejtett volt Jézus szándéka az öt kenyérral és a két hallal, de most elérkezett cselekvésének ideje. A 41. vers az elbeszélés csúcspontja. Ulrich H. J. Körtner szerint a csodálatos megvendégelés az *eszkatologikus vacsora előképe*.⁴⁹

Az olvasók saját eucharisztikus alkalmakra gondolnak. A λαβῶν, εὐλόγησεν, κατέκλασεν, ἐδίδου (vette, hálát adott, megtörte, adta) igék az *úrvacsora* szerzetésére emlékeztetik a gyülekezetet (Mk 14,22). Az elbeszélés azonban három nagyon lényeges pontban különbözik az úrvacsorától:

- hiányzik Jézus átértelmezése a közös étkezést illetőleg (Λάβετε, τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου – *Vegyétek, ez az én testem...* Mk 14,22);
- az utolsó vacsorán csak a szűk tanítványi kör vett részt;
- hiányzik a bor.

Joachim Gnilka inkább kétli, mint elfogadja az úrvacsorával való hasonlóságot.⁵⁰ Recepciókritikailag mégis helyet kell biztosítani annak a lehetőségnek, hogy a csoda eseménye az úrvacsora szertartását juttatta eszébe az egyházban szocializálódott olvasónak. Az úrvacsorai közösségtől eltérően a kenyérsokasítást leíró elbeszélés nem utal Jézusnak közeljövőben beteljesedő halálára és annak jelentőségére, de beszél arról a hatalomról, amellyel Krisztus fenntartja az ő egyházát, és gondoskodik róla.⁵¹ A húsvét utáni gyülekezet számára Jézus az eszkatologikus Ember Fia és Isten Fia, aki tanítja és táplálja övéit.⁵²

Az εὐλογέω (áldani, dicsőíteni; Mk 6,41-ben aor.) a hellenista görög nyelvben nem vonatkozott az istenektől jövő áldásra. Az ókori Keleten jól ismert az áldás fogalma. Erre utal a LXX-ban előforduló mintegy négyszáz előfordulása. Az εὐλογέω a héber בָּרַךְ megfelelője. Az áldást adhatja, mondhatja az ember, vagy jöhet Istentől. A megáldás fontos része a liturgikus életnek is. Jézus korának zsidóságában a megáldásnak számtalan formája és alkalmi volt (a templomi kultuszban és a zsinagógában az ároni áldás, imádságok stb.). A zsidó ember

⁴⁸ Schweizer, Eduard: *i. m.* 78.

⁴⁹ Körtner, Ulrich H. J.: *i. m.* 29.

⁵⁰ Gnilka, Joachim: *i. m.* 261.

⁵¹ Márk evangéliuma Jézus hatalmának kinyilatkoztatását emeli ki. Jelenlétével, tanításával és cselekedetei Istenhez akarja vezetni az embereket. Ld. Schweizer, Eduard: *i. m.* 79.

⁵² Körtner, Ulrich H. J.: *i. m.* 35.

hálaadó áldást (imádságot) mondott az étkezés előtt, mert aki áldásmondás nélkül nyúl az ételhez, megrabolja Istent. Az asztali áldás szavai a világ királyának nevezik Istent, aki kenyeret adott. Nagyobb közös étkezések alkalmával a ház ura kezében kenyérral mondta el az Istent dicsőítő imát, amelyre a jelenlevők áment mondtak. Ezt követően megtörte a kenyeret, előbb ő evett belőle, majd a többieknek is tört és adott egy-egy darabot.⁵³

Az evangélium olyan olvasókra tekint, akik ismerték a zsidó étkezési szokást. Márk gyülekezete számára Jézus ahhoz hasonlóan cselekszik, ahogyan bármelyik kegyes zsidó férfiú. A szóhasználat a nagycsalád közös étkezésének képét eleveníti fel. A sokaság Jézus rendezett közössége, nagycsaládjá.

A szinoptikusok megőrizték az εὐλογέω igét. Viszont János az εὐχαριστέω igét használja. Nála erőteljesebben jut kifejezésre a közös étkezés önmagán túlmutató, úrvacsorára emlékeztető jellege. Ez az εὐχαριστέω ige ment át a pogányokból lett keresztyének úrvacsorai liturgiájába. Pál apostol is ezt az igét használja az az általa lejegyzett szereztetési igében (εὐχαριστήσας; 1Kor 11,24).⁵⁴ A Márk és Máté által elbeszélte történet kenyértörési mozzanata rokonságot mutat az utolsó vacsorával. Ezt támasztja alá az is, hogy az evangélisták ugyanazt az εὐλογέω igét használják mind a kenyérszaporítás csodájában, mind pedig az utolsó vacsora leírásában. Varga Zsigmond is utal arra, hogy a két ige szinonima.⁵⁵ Az utolsó vacsorával való kapcsolatot még erőteljesebben ismerik fel az olvasók a 8. fejezet csodájában, ahol a hal csupán másodlagosan jelentkezik, és a hangsúly a kenyerek kiosztásán van.⁵⁶

Az evangélium megörökítette az áldást mondó Jézus Krisztus testtartását is: ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν (Károli: *az égre tekintvén*). Az antik hellén közösségekben idegen lehetett az égre való tekintés, ugyanis az asztali imát lehajtott fejvel mondták.⁵⁷ Nem így az ótestamentumi biblikus gyökerekre visszakapcsoló gyülekezetben. Ha az evangélista szükségesnek tartotta lejegyezni, hogy Jézus égre tekintve mondott áldást, akkor Jézus példájával nyomatékosan kívánta jelezni, hogy a segítség és az áldás felülről jön. A gyülekezet Istenre gondol, aki minden áldás forrása. A jelenetben különleges kapcsolat érzékelhető az imádkozó Isten Fia és a mennyei Atya között. Egészen másképpen vélekedik Rudolf

⁵³ Vö. Beyer, Hermann Wolfgang: εὐλογέω, εὐλογητός, εὐλογία, εὐευλογέω. In: Kittel, Gerhard (Hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Band II. Verlag von W. Kohlhammer, Stuttgart 1935, (751–763) 752–759.

⁵⁴ Ld. Bolyki János: „Igaz tanúvallomás”. Kommentár János evangéliumához, 181.

⁵⁵ Ld. Varga Zsigmond J.: *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1992, 389.

⁵⁶ Schenke, Ludger: *i. m.* 227.

⁵⁷ Beyer, Hermann Wolfgang: *i. m.* 760.

Pesch, amikor az égre tekintő Jézusban a csodatevő erőgyűjtésének mozzanatát véli felismerni.⁵⁸

A kenyér megtörését Márk a κατακλάω igével fejezi ki (κατέκλασεν). Lukács itt megőrizte a Márk által használt κατακλάω igét (Lk 9,16), Máté azonban az igekötő nélküli κλάω változattal (tör, megtör) helyettesítette ezt (Mt 14,19), amelyet az ősgyülekezetek szakrális étkezéseiről szóló leírásokban használatosak a kenyér megtörésére (vö. az úrvacsora szereztetési igéivel: Mt 26,26; Mk 14,22; Lk 22,19; 1Kor 11,24; ld még ApCsel 20,7.11).

A tanítványok mellérendelt szerepet kapnak. Feladatukat a παρατίθημι (elébe adni, alóadni) ige fejezi ki. A gyülekezet azt hallja, hogy az eledel megáldása után Jézus előbb a kenyeret adja át a tanítványoknak, hogy tegyék az asztalközösségek elé, és ezután következik a halak elosztása. A kenyér és hal egymástól való elválasztása azt emeli ki, hogy a kenyérnek jelentéstöbblete van az ősegyházban. A kenyér Jézus szenvedésére utaló jelkép. A történetet olvasó és hallgató gyülekezet Jézusban látja azt, aki egyházát az ő megtörtetett testével táplálja, amelyre a kenyér utal. Az egyház a gyülekezeti együttlétek alkalmával éli újra a csodát, ahol a kenyér az ünnepélyes együttléte keretei között töretik meg.⁵⁹

Jézus pásztori szolgálata új jelentéssel gyarapodik: tanít, a pusztában szűkséget látó „nyájának” biztonságot nyújt, és táplálja őket.

6,42–44

A három vers az elbeszélés befejezése. Az evangélium több megfogalmazásban vázolja Jézus csodatételének eredményét. Ez a mozzanat formatörténetileg a csoda bekövetkezésének észrevétlenségét jelenti.

Az exorcizmustól és gyógyítástól eltérően *hiányzik a mirákulum* eleme: ismeretlen marad, hogy miképpen következett be a csoda. Hiányzik a csodás cselekményre való bármilyen utalás. A leültetés, az áldás és a szétosztás önmagában még nem minősül csodának.⁶⁰ Azonban az olvasó egyértelműen rájön arra a szöveget leíró evangélista stratégiájából, hogy a sokasítás nem történt természetes úton.⁶¹

6,42

A 42. versben az ἔφαγον (ἔσθίω – enni, aor.) után az ἐχορτάθησαν (χορτάζω – megelégtíteni, aor. pass.) következik. Jézus cselekvését nem a morzsák szétosztása követi, hanem valóságos étkezés. Ennek eredményeként említi az evangélium

⁵⁸ Pesch, Rudolf: *i. m.* 352–353.

⁵⁹ Schenke, Ludger: *i. m.* 232.

⁶⁰ Vö. Theissen, Gerd: *i. m.* 111–112.

⁶¹ Uo. 113–114.

a megelégtetést, a jóllakást. A szinoptikusoktól eltérően János az ἐμπίπλημι (megtelni, eltelni) igét használja a jóllakottság kifejezésére (Jn 6,12). A πάντες az esemény különlegességét emeli ki Márknál és korai recepcióinál.

Az eredmény bejelentése tényszerű utalás Jézus csodatettére. A csodás vendégséget Jézus kezdeményezte, ő rendelte el a sokaság rendezett csoportok szerinti leültetését a zöld fűre. Ő mondott áldást az öt kenyérré és két halra, majd adta azokat tanítványoknak, hogy osszák szét a jelenlevők között. Jézus jelenléte biztonságot és mindennapi szükségleteik felől való gondoskodást jelent övéi számára. Nem pusztán tanító, hanem az a Pásztor is, aki valóságosan törődik az őt követők életével. Az olvasók előtt az Isten országának új perspektívája nyílik meg Jézussal. Ahol az emberek részéről nincs lehetőség a megoldásra (ebben történetben másképpen, mint a tenger lecsendesítésénél), ott van kilátás Isten segítségére.⁶²

Az olvasók megértik, hogy ahol Jézus Krisztus tanít, ott az egyház tagjai Isten országának csodáját élik át, ott a pusztaság termőfölddé lesz⁶³ (vö. Ézs 32,15). *Isten országa nemcsak a prédikálást jelenti, a gyógyulást, a démonok uralmának végét jelenti, hanem az egzisztenciális biztonságérzetet is, amely Jézus személyéhez és cselekvéséhez kötődik.* Isten országa egész életet igénylő valóság.⁶⁴ Az egyház átéli a választott nép pusztai tapasztalatát. A történet *típusjellege* arra figyelmeztet, hogy az Újszövetség egyháza nem eshet az ószövetségi nép hibájába. Az első olvasók nem tekintették az 2Móz 16-ot a kenyérsokasítás előképének, legfennebb ellenpárjának.⁶⁵ Eszkatologikus vonatkozásban a történet arra tanítja Márk gyülekezetét, hogy

„[...] amikor eljön az Isten országa, akkor véglegesen helyreáll a világ eredeti, teremtésbeli rendje, [...] és az ember Isten közösségében fog élni teljes örömben.”⁶⁶

Ezt gondolatot ábrázolja szemléletesen a Márk evangéliumánál évtizedekkel fiatalabb Jelenések könyve: *Nem ébeznek többé, sem nem szomjúboznak többé, sem a nap nem tűz rájuk, sem semmi hőség. Mert a Bárány, aki a királyi székeknek közepette ül, legelteti őket, és a vizeknek élő forrásaira viszi őket, és eltöröl Isten az ő szemeikről minden könnyet.* (Jel 7,16–17)

⁶² Berger, Klaus: *Darf man an Wunder glauben?* Quell-Verlag, Stuttgart 1996, 118.

⁶³ Schmithals, Walter: *i. m.* 326.

⁶⁴ Geréb Zsolt szerint „Isten Fia szabadon rendelkezik az Atya gazdagsága felett is, amint azt a kenyér megsokasításának csodája is mutatja. Tehát ezekben a csodákban is Isten országának a kezdete mutatkozik meg.” *Ld.* 152.

⁶⁵ Ludger Schenke antitípusnak nevezi a 2Móz 16-ot. Vö. Schenke, Ludger: *i. m.* 229.

⁶⁶ Geréb Zsolt: *i. m.* 157.

6,43

A kenyér és halsokasítás csodája a jelentős mennyiségű kenyér- és halmaradék által lesz még fokozottabbá (καὶ ἦσαν κλάσματα δώδεκα κοφίνων πληρώματα καὶ ἀπὸ τῶν ἰχθύων.). Ezt a jóllakott asztalközösségek fel is szedegetik (αἶρω – emel, fölszed, aor.). János evangélista nem felszedésről, hanem összegyűjtésről beszél (συνάγω, Jn 6,13).

A szöveg nagyobb hangsúlyt fektet a kenyérmaradéokra, mint a halakra. Az olvasók saját élettapasztalatuk alapján látják maguk előtt a tizenkét teli kosár nagyságát. A korabeli befogadók nem építhettek Josephus Flavius leírására, aki a kosarakat a római katonák felszerelésének részeként mutatja be. Flavius leírása inkább a korabeli harci felszerelés tekintetében érdekes, mintsem e csodatörténetben említett kosarak méretének megállapításában.⁶⁷ A kosarak telítettsége és száma teológiai jelentőségű.

A tizenkét tele kosár *jelzésértékű* a gyülekezet számára. Utal a tizenkét tanítványra,⁶⁸ de még inkább Izráel egészére.⁶⁹ Isten, aki Jézus által mutatta meg jelenlétét, kész befogadni a teljes Izráelt, de a többi népet is. A tizenkét tele kosár, amely a többletet fejezi ki, világosan utal a misszióra és arra a megoldásra, amely Jézusban adatott. A maradékkal megtelt tizenkét kosár ellentétben áll a tanítványok emberi számíthatásával. Isten országának rendje nem igazodik a földi idő alkalmatlanságához és az emberi tehetetlenséghez (későre járt, és kenyér sem volt kapható).

Az elbeszélés nyitva hagy néhány kérdést, amelyekre Máté és Lukács sem adott magyarázatot. Nem derül ki az összegyűjtés célja; nem világos, mi a további szándék a maradékkal; és azt sem lehet tudni, hogy honnan van a tizenkét kosár. Csak János evangélistánál hangzik el az összegyűjtés magyarázata: ἵνα μὴ τι ἀπόληται – *hogy semmi el ne vesszen*. Jn 6,12). A maradék összegyűjtése kultikus szokás volt, mert a megáldott kenyér nem válhatott tisztátalanná.⁷⁰

⁶⁷ Ld. *De bello Judaico*, III. 5,5, ahol Josephus egy bő bekezdést szentel a római katonák fegyverzetének s egyéb felszerelésének leírására, és a felsorolásban nem mond el részleteket erről. „A fővezér környezetébe beosztott gyalogosok lándzsát és kerek pajzsot viselnek, a többi gyalogság felszerelése dárda és hosszúkás kard, fűrés, kosár, ásó, fejsze, ezenfelül szűj, sarló, lánc és háromnapi élelelem, úgyhogy a gyalogosok majdnem olyan nehéz máhát visznek, mint a teherhordó állatok.” Flavius Josephus: *A zsidó háború. Függelékül: Flavius Josephus önéletrajza*. Görögből fordította Révai József. Ötödik kiadás. Gondolat Kiadó, [Budapest] 1964, 226. Walter Grundmann erre a leírásra hivatkozik a Mk 6,34–44-el kapcsolatban. Ld. Grundmann, Walter: *i. m.* 177.

⁶⁸ Vö. Jersel, Bas van: *i. m.* 157.

⁶⁹ Esetleg Izráel tizenkét törzsére, amely a teljes választott népet hivatott jelképezni. Így vélekedik Joseph Klausner is: Klausner, Joseph: *Jesus von Nazareth*. 2. Auflage. Jüdischer Verlag, Berlin 1934, 365.

⁷⁰ Bolyki János: „Igaz tanúvallomás”. *Kommentár János evangéliumához*, 181.

„Az őskeresztyén eukharisztikus liturgia is elrendeli a maradék összegyűjtését (Did 9,4; 1Kcl 34,7; IgnPol 4,2). Az összegyűjtés-motívum utal a manna összegyűjtésének kötelezettségére a pusztai vándorlás idejében (Ex 16,8.12.18.21.)”⁷¹

Márk evangéliumának szövegösszefüggésében a tizenkét kosárnak teológiai jelentése részben a szír–föníciai asszony történetében lel megoldást. Az evangélium „Sitz im Leben”-jét szem előtt tartva a maradéknak rejtett üzenete van a pogányok között végzett misszió irányába. Isten országa Izráelnél nagyobb közösséget is képes befogadni.

6,44: összefoglalás és befejezés

A hallgatóság csak az elbeszélés végén értesül a sokaság létszámáról, amely hatalmas embertömeget jelentett nekik. A sokaság nagyságát már előrevetítette a 200 dénárra történő hivatkozás, majd a csoportos leültetés a zöld fűre és a maradék tizenkét tele kosár kenyér és hal. Az előjelzéseket felülmúlja az ötezer bejelentése. Lukács és János változata a csoda megtörténte előtt tájékoztat a sokaság számbeli nagyságáról. Mindez az olvasó tájékozottságát illetően bír jelentőséggel, akinek nem kell a történet végéig várnia, hogy értesüljön annak a sokaságnak nagyságáról, amelyről Jézus gondoskodik.

Márk elbeszélésében az ötezer csak a férfiak számát jelöli: καὶ ἦσαν οἱ φαγόντες [τοὺς ἄρτους] πεντακισχίλιοι ἄνδρες. – *Akik pedig a kenyerekből ettek, mintegy ötezeren voltak férfiak.* Máté nagyobb sokaságot képzel el, amikor asszonyokról és gyermekekről is beszél (Mt 14,21). Ezeknek számát nem említve, a férfiak ötezen voltak.

Formatörténeti szemszögből megállapítjuk, hogy hiányzik a *demonstráció* az elbeszélésből, ugyanis a csoda a sokaság előtt titokban és észrevétlenül történik.⁷² E. P. Sanders szerint éppen az a furcsa, hogy az evangélium olyan hangtalan, amikor a sokasításnál (és más természeti csodánál) az eredmény kerülne szóba.⁷³ A sokaság csak a kész eredményt képes megállapítani, jelen esetben azt, hogy Jézusnál elégséges kenyér és hal volt, és még tizenkét tele kosár maradékot is felszedtek. Ahhoz, hogy az esemény csodajellegét felismerjék, és teológiailag értékeljék, szükséges, hogy az evangélium előzményével és Jézus teljes útjának kifejtésével tisztában legyenek.

Az olvasót a maga sajátos státusa *avatja be* a vendégség kulisszatitkába. Jézus egykori hallgatósága nem értette összefüggéseiben a végbement eseményt; a letelepedés és étkezés nem emlékeztette őket a pusztai vándorlásra és a mannára.

⁷¹ Bolyki János: „*Igaz tanúvallomás*”. *Kommentár János evangéliumához*, 181.

⁷² Theissen, Gerd: *i. m.* 113.

⁷³ Sanders, E. P.: *Sohn Gottes. Eine historische Biographie Jesu*. Übers. Ulrich Enderwitz. Klett-Cotta Verlag, Stuttgart 1996, 236.

A tanítványok előtt is rejtve marad az esemény teológiai összefüggése.⁷⁴ Világosan utal erre a Mk 6,52: a tanítványok nem okultak a kenyerek megsokasításából.⁷⁵ Csak az olvasó, aki a húsvéti hit és a teljes Jézus-történet ismeretében tekint az elbeszélésre, ismerheti fel a történet teológiai töltetét. Jézus újabb csodás eseménnyel lepte meg őket, amelyet az Isten országáról elhangzott program bejelentésével hozhatnak kapcsolatba. Az evangélium lehetővé teszi számukra a *csodálkozást*.⁷⁶ A kenyér és hal bősége nem természetes jelenség, hanem Jézus személyéhez kötött csoda, amely Isten országának közelségéhez kapcsolódik.⁷⁷ Az olvasóközpontú értelmezés alapján a csoda utáni nagy csendet a gyülekezetnek kell megszüntetnie. A gyülekezetre hárul a feladat, hogy Jézus tettéről beszéljen, és továbbmondja a kenyérsokasítás történetét.

Gerd Theissen formatörténeti vizsgálata feltárta a ajándékozási csodák különlegességét. A gyógyításokra, démonűzésekre és szabadítási csodákra bőven vannak ókori párhuzamok. Nem így a kenyérsokasítás esetében. A kutatás számára *csak az ószövetségi hasonlóságok* jöhetnek számításba.⁷⁸ Ilyen a 2Kir 4,42–22.

Az első olvasók recepciójának rekonstruálása során szerepet kap Elizeus 2Kir 4,42–44-ben olvasható csodája. Az Elizeus csodáitól méreteiben eltérő újszövetségi csodatett Jézus személyének különlegességét és az általa véghezvitt csoda nagyságát támasztja alá. Az Ószövetségben a húsz kenyérből jóllakó és a maradékot felszedő sokaság Isten csodás cselekvését és Elizeusnak, az „Isten emberének” rendkívüliségét emelte ki. Jézus csodája túlhaladja méreteiben az ószövetségit, amely a Mk 6,33–4 elbeszélésének csak előképe. Az öt kenyér és két hal ötezer ember számára elégséges Jézus isteni hatalma által. A két elbeszélés összehasonlítása azt hirdeti a Márk evangéliumát olvasó híveknek, hogy itt nagyobbról van szó, mint aki az „Isten embere”. A jelen felülmúlja a múltat. Mindez az Isten országát meghirdető Jézus Krisztushoz, Isten Fiához kapcsolódik. Az elbeszélés hellén gondolkodás számára is hirdeti, hogy Jézus felülmúlja az „isteni férfit”, a θεϊος ἀνὴρ képzetet.⁷⁹

Jézus pásztorképe új elemmel gazdagítja a gyülekezet krisztológiáját. A rejtett módon jelen lévő „kicsoda ez?” kérdésre a gyülekezet új választ fogalmazhat meg. Jézus az, akinek tanításán elcsodálkozik a sokaság, mert hatalommal bír:

⁷⁴ Vö. Koch, Dietrich-Alex: *i. m.* 104.

⁷⁵ Schnackenburg, Rudolf: *Das Evangelium nach Markus*. Band 1. 4. Auflage. Patmos Verlag, Düsseldorf 1984, 159.

⁷⁶ Jersel, Bas van: *i. m.* 157–158.

⁷⁷ Grundmann, Walter: *i. m.* 178.

⁷⁸ Theissen, Gerd: *i. m.* 113.

⁷⁹ Vö. Schenke, Ludger: *i. m.* 230–231. Schenke megállapítását elfogadom, viszont megjegyzem, hogy az elbeszélésnek nincsen „theios anér” krisztológiával összefüggésbe hozható jellege, inkább az ószövetségi „Isten embere” fogalomra való hivatkozást kell számításba venni.

neki engedelmeskednek a tisztátalan lelkek, és engednek a természeti elemek; ő az, aki Isten eszkatologikus pásztoraként könyörületet gyakorol Isten választott népe iránt.

Felhasznált irodalom

- Bekő István Márton: Hatástörténet, avagy mivé lettünk és mivé lehetnénk a bibliai szövegek értelmezése által. In: *Református Szemle*, 93. (1999/4), 297–30.
- Bekő István Márton: A recepciókritika főbb hermeneutikai kérdései. In: *Református Szemle*, 100. (2007/1), 69–81.
- Berger, Klaus: *Darf man an Wunder glauben?* Quell-Verlag, Stuttgart 1996.
- Bolyki János: *Jézus asztalközösségei*. Újszövetségi patrisztikai kutatások sorozat, 1. Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Nyomdája, Budapest 1993.
- Bolyki János: „Igaz tanúvallomás”. *Kommentár János evangéliumához*. Osiris Kiadó, Budapest 2001.
- Bultmann, Rudolf: *Die Geschichte der synoptischen Tradition*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1931, 230–231.
- Dóka Zoltán: *Márk evangéliuma*. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest 1977.
- Eco, Umberto: *Nyitott mű*. Ford. Dobolán Katalin, bev. ford. Mártonffy Marcell. Európa Könyvkiadó, Budapest 1998, 88–89.
- Flavius Josephus: *A zsidó háború. Függelékül: Flavius Josephus önéletrajza*. Görögből fordította Révai József. Ötödik kiadás. Gondolat Kiadó, [Budapest] 1964.
- Geréb Zsolt: Jézus csodáinak magyarázata. In: uő: *Újszövetségi tanulmányok*. Partium Kiadó, Nagyvárad 2005, 141–158.
- Gnilka, Joachim: *Das Evangelium nach Markus*. Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament II/I. Benziger, Zürich–Braunschweig–Neukirchen-Vluyn 1999.
- Grundmann, Walter: *Das Evangelium nach Markus*. Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament II. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin 1977.
- Haag, Herbert: *Bibliai lexikon*. Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 1989.
- Hermann Wolfgang: εὐλογέω, εὐλογητός, εὐλογία, εὐελογέω. In: Kittel, Gerhard (Hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Band II. Verlag von W. Kohlhammer, Stuttgart 1935, 751–763.
- Jersel, Bas van: *Markusevangelium*. Ford. Alfred Suhl. Patmos Verlag, Düsseldorf 1931.
- Kálvin János: *Magyarázat a Máté, Márk és Lukács összhangba hozott evangéliumához*. III. kötet. Ford. Rábold Gusztáv. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet RT., Budapest 1941.
- Kálvin János: *Magyarázat a Máté, Márk és Lukács összhangba hozott evangéliumához*. III. kötet. Ford. Rábold Gusztáv. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet RT., Budapest 1941.
- Kertelge, Karl: *Die Wunder Jesu im Markusevangelium. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung*. Kösel Verlag, München 1970.

- Klausner, Joseph: *Jesus von Nazareth*. 2. Auflage. Jüdischer Verlag, Berlin 1934.
- Koch, Dietrich-Alex: *Die Bedeutung der Wundererzählungen für die Christologie des Markusevangeliums*. Walter de Gruyter, Berlin–New York 1975.
- Körtner, Ulrich H. J.: Das Fischmotiv im Speisungswunder. In: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche*, 75. (1984), 24–35.
- Negev, Avram (Hrsg.): *Archaeologisches Bibellexikon*. Übers.: Ingrid Elgert. Bearb. der dt. Ausg.: Renate Rosenthal; Wolfgang Zwickel. 2. Auflage. Hänssler, Neuhausen-Stuttgart 1991.
- Lampe, Peter: *Die stadtrömischen Christen in den ersten beiden Jahrhunderten*. Untersuchungen zur Sozialgeschichte. WUNT. J. C. B. Mohr (Siebeck), Tübingen 1987.
- Pesch, Rudolf: *Das Markusevangelium. I. Teil. Einleitung und Kommentar zu Kap. 1,1–8,26*. Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament. Herder, Freiburg im Breisgau–Basel–Wien 1980.
- Sanders, E. P.: *Sohn Gottes. Eine historische Biographie Jesu*. Übers. Ulrich Enderwitz. Klett-Cotta Verlag, Stuttgart 1996.
- Schenke, Ludger: *Die Wundererzählungen des Markusevangeliums*. Stuttgarter Biblische Beiträge. Katholisches Bibelwerk Verlag, Stuttgart 1974.
- Schmithals, Walter: *Das Evangelium nach Markus*. Ökumenischer Taschenbuchkommentar zum Neuen Testament. Band 2/I. Gütersloher Verlagshaus, Gerd Mohn, Gütersloh – Echter Verlag, Würzburg 1979.
- Schnackenburg, Rudolf: *Das Evangelium nach Markus*. Band 1. 4. Auflage. Patmos Verlag, Düsseldorf 1984.
- Schweizer, Eduard: *Das Evangelium nach Markus*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1983, 77.
- Strack, Hermann L. – Billerbeck, Paul: *Das Evangelium nach Markus, Lukas und Johannes und die Apostelgeschichte erläutert aus Talmud und Midrasch*. II. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck, München 1924.
- Theissen, Gerd: *Urchristliche Wundergeschichten. Ein Beitrag zur formgeschichtlichen Erforschung der synoptischen Evangelien*. Chr. Kaiser Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 1998.
- Varga Zsigmond J.: *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1992, 389.

* * *

Der Autor legt den Text von Mk 6,34–44 mit Hilfe des rezeptionskritischen Modells aus. Die rezeptionskritische Textanalyse benutzt neue und alte hermeneutische Begriffe auf der Frontlinie der Schöpfung. Die leserorientierten Aspekte der Auslegung sind mit den historisch-kritischen Ergebnissen der Exegese verbunden. Die Vielfältigkeit der theologischen Fragestellung des Textes ist in Zusammenhang mit der Lebenssituation der Adressaten präsentiert. Dadurch ist zwischen den heutigen und den ersten Lesern/-Innen des Evangeliums ein aktiver Dialog zustande gekommen.

Schlüsselwörter: Mk 6,34–44, Wundererzählungen/Wundergeschichten, Rezeption, leserorientierte Exegese, implizierte Leser, Empfänger, Lehrstelle.